

XORIJIIY TILLARNI O'RGATISHDA TURLI XIL METODLAR ORQALI TANQIDIY FIKRLASHNI OSHIRISH

Mamadjanov Ulugbek

Turon universiteti Andijon filiali

2-bosqich lingvistika yo'nalishi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17963796>

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy tillarni o'rganish jarayonining tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Zamonaviy globallashuv sharoitida shaxsdan nafaqat til bilish, balki axborotni tahlil qilish, baholash va asosli xulosa chiqarish ko'nikmalari ham talab etiladi. Xorijiy tilni o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan kognitiv faoliyatlar — tahlil, taqqoslash va umumlashtirish — tanqidiy fikrlashning shakllanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, kommunikativ yondashuv, CLIL va task-based learning kabi zamonaviy til o'qitish metodlarining o'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: Xorijiy tillar, tanqidiy fikrlash, kognitiv rivojlanish, kommunikativ metod, CLIL, mustaqil fikrlash.

Hozirgi globallashuv va axborot oqimining almashuvi keskin ortishi sharoitida har bir shaxsdan faqat til bilishi emas, balki ma'lumotni tahlil qilish, baholash va qayta ishlash ko'nikmalari talab etiladi. Tanqidiy fikrlash (critical thinking) ushbu jarayonlarning markazida turadi. Xorijiy tillarni o'rganish nafaqat muloqot vositasi sifatida, balki shaxsning aqliy salohiyatini rivojlantiruvchi asosiy kognitiv omil sifatida ham namoyon bo'ladi. Xalqaro tilshunoslar va psixolingvistlar olib borgan tadqiqotlar xorijiy til o'rganish bilan tanqidiy fikrlash o'rtasidagi bog'liqlikni yaqqol tasdiqlaydi.

Xorijiy tilni o'rganish davrida o'rganuvchining ongi turli kognitiv operatsiyalarni amalga oshiradi: umumlashtiradi, taqqoslaydi, ajratib ko'rsatadi, mantiqiy bog'lanishlarni izlaydi va xulosa chiqaradi. Til insonda mavjud universal grammatika asosida shakllanadi va uning rivoji insonning abstrakt fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi¹. Bu esa til o'rganish jarayonini tanqidiy fikrlashning tabiiy rag'batlantiruvchisiga aylantiradi.

Shuningdek, J. Kammins o'zining bilish (cognitive academic language proficiency) nazariyasida xorijiy tilni akademik darajada o'rganish tafakkurning yuqori (higher-order thinking) jarayonlarini faollashtirishini ta'kidlaydi². Ya'ni, til o'rganish orqali talaba faqat lug'at zaxirasiga ega bo'lib qolmaydi, balki yangi ma'lumotlar bilan mustaqil ishlashga o'rganadi.

Til o'rganish va tanqidiy fikrlash o'rtasida doimiy o'zaro bog'liqlik mavjud. Tanqidiy fikrlash — bu ma'lumotni tanlash, tahlil qilish, taxmin yuritish va dalillar asosida qaror qabul qilish jarayonidir. Chet tilida nutq tuzish uchun talab qilinadigan kognitiv harakatlar aynan shu ko'nikmalarni rivojlantiradi. Masalan:

1. **Matn tahlili.** Xorijiy tildagi matnni tushunish uchun o'quvchi kontekstni anglash, muallif maqsadini aniqlash va implitsit ma'nolarni tahlil qilishga majbur bo'ladi. Tilni o'rganuvchi shaxs har bir matnni kognitiv tuzilmalar yordamida qayta ishlaydi va bu jarayon tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi³.
2. **Muloqot jarayoni.** Xorijiy tilda muloqot qilish tafakkurning tezkorligini talab qiladi: fikrni anglash va javob qaytarish, nutqni qayta ishlash, zid yoki tushunarsiz vaziyatlarni tahlil qilish. Bu esa mantiqiy fikrlashni shakllantiradi.

3. **Madaniy nuqtayi nazarlarni taqqoslash.** Til o'rganish — bu madaniyat o'rganish demakdir. Bir madaniyatda qabul qilingan qadriyatlarni boshqalari bilan qiyoslash talabning mulohaza yuritish, savol qo'yish va umumlashtirish qobiliyatini oshiradi. Til xalqaro madaniy tajriba bilan bog'langanda kognitiv rivojlanish yanada faollashadi⁴.

Kommunikativ metod va tanqidiy fikrlash. Zamonaviy til o'qitish metodlari — kommunikativ yondashuv, CLIL, task-based learning va project-based learning — o'rganuvchini mustaqil fikrlashga undaydi. Masalan:

- **Task-based learning** topshiriqni bajarish jarayonida talabadan vaziyatni tahlil qilish, strategiya tanlash va xulosa chiqarishni talab qiladi.
- **CLIL (Content and Language Integrated Learning)** da o'quvchi fan mazmunini xorijiy tilda o'rganadi va bu jarayon tabiiy ravishda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

CLIL orqali o'qitish til va tafakkurni birgalikda faollashtirgani sababli o'quvchida argumentatsiya qilish, dalillash va tahlil qilish ko'nikmalari kuchayadi⁵.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi til o'qitish texnikalari. Xorijiy til o'rganish jarayoniga quyidagi usullarni kiritish tanqidiy fikrlashni sezilarli darajada oshiradi:

1. Diskussiya va debatlar — fikrni himoya qilish, dalil keltirish va muqobil nuqtayi nazarni qabul qilishni o'rgatadi.
2. Matn bilan ishlashning yuqori darajali strategiyalari — inference, summarizing, evaluating.
3. Ochiq savollar (open-ended questions) — avtomatik emas, mustaqil fikrlashga majbur qiladi.
4. Case-study va muammoli vazifalar — muammoni tahlil qilish va yechim topish ko'nikmasini rivojlantiradi.
5. Esse yozish — mantiqiy ketma-ketlik, dalillash va xulosa chiqarishni talab qiladi.

Xorijiy tillarni o'rganish o'rganuvchining fikrlashini nafaqat til jihatidan, balki keng qamrovli kognitiv faollik nuqtayi nazaridan ham boyitadi. Chunki tilni o'zlashtirish jarayonida o'quvchi yangi ma'no maydonlariga duch keladi, turli til tizimlari o'rtasidagi farqlarni anglaydi, grammatik va semantik qonunlarni taqqoslaydi. Bu jarayon ongning faol ishlashini, mavjud bilimlar asosida yangi xulosalar chiqarishni va mavzuga tanqidiy yondashuvni talab qiladi.

Xalqaro tilshunoslar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham xorijiy tilni egallash inson tafakkurining chuqur kognitiv qatlamlarini faollashtirishi ta'kidlanadi. Aniqrog'i, til o'rganish jarayoni shunchaki atamalarni yodlashdan iborat emas, balki tahlil, mulohaza yuritish, dalillarni taqqoslash va mantiqiy bog'lanishlarni anglashni o'z ichiga olgan murakkab intellektual faoliyatdir.

Shuningdek, til o'rganish turli madaniy ko'rinishlar bilan tanishishni va ularni muqobil nuqtayi nazarlar bilan qiyoslashni taqozo etadi. Bu esa o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi va ijtimoiy-madaniy hodisalarga nisbatan xolis fikr yuritish qobiliyatini shakllantiradi. Madaniy xilma-xillikni anglash insonda mulohazakorlik, sabr-toqat va ochiq fikrlilikni kuchaytiradi. Shu jihatdan qaralganda, xorijiy til o'rganish tanqidiy fikrlashning muhim omillaridan biri bo'lib, shaxsni dalillarga asoslangan xulosa chiqarishga va voqelikka tahliliy yondashishga o'rgatadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida xorijiy tillarni o'qitishning innovatsion metodlari aynan tanqidiy fikrlashni shakllantirishga qaratilgan. Kommunikativ yondashuv, CLIL, debat va diskussiya texnologiyalari, case-study hamda muammoli vaziyatlar bilan ishlash o'quvchining

mustaqil fikr yuritishini rag'batlantiradi. Bu usullar orqali o'quvchi grammatik bilimlar bilan cheklanib qolmay, balki til orqali materialni anglash darajasini baholaydi, asosli fikr bildiradi va muqobil yechimlar haqida o'ylaydi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta'limda xorijiy tilni faqat muloqot vositasi sifatida emas, balki tanqidiy fikrlashni shakllantiruvchi kompleks vosita sifatida qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada, xorijiy tilni egallagan shaxs nafaqat kommunikativ, balki intellektual jihatdan ham raqobatbardosh bo'lib yetishadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Chomsky, N. *Language and Mind*. Cambridge University Press, 2006.
2. Cummins, J. *Language, Power and Pedagogy*. Multilingual Matters, 2000.
3. Van Dijk, T. A. *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press, 2008.
4. Vygotsky, L. *Thought and Language*. MIT Press, 1986.
5. Nunan, D. *Task-Based Language Teaching*. Cambridge University Press, 2004.